

Hans Jochen Boecker: Recht und Gesetz im Alten Testament und im Alten Orient, Neuk Verlag, 149-153.

Fordította:

Kiss Jolán:

Az ószövetségi tálió-formula

Széles körben elterjedt nézet, miszerint a tálió-elv, azaz „az elkövetett sérelemmel azonos mértékű megtorlás elve” jelenti az ószövetségi jog lényegét.

Ezen túlmenően, a gyakran idézett „szemet szemért, fogat fogért” által kifejezésre jutó jogi alapelv sokak számára nemcsak az ószövetségi jog meghatározó princípiumát jelenti, hanem az ószövetségi vallását is, amit ezáltal, a megtorlás vallásaként értelmeznek.

A következő fejtegetések, néhány ószövetségi tálió-formula vizsgálata által arra akarnak rámutatni, hogy mennyire helytelenek ezek a végkövetkeztetések.

Mindenekelőtt azt kell leszögezni, hogy a tálió-elv egyáltalán nem ószövetségi specifikum. Említsük meg például a Hammurabi Codexet. Hammurabi törvénykönyvében a tálió-elv széles körben irányadó jelentőséggel bírt, ami azt jelenti, hogy jóval túllépett a testi sértés jogterületén.

Ha a tálió-elv nem is sajátosan ószövetségi, ennek ellenére az ószövetségi jog számára minőségi alapelvként szolgálhatott. Ennek azonban nem túl sok nyomát találjuk. Az ún. tálió-formula a kiterjedt ószövetségi irodalmon belül is csak három helyen bukkan fel, miközben a harmadik már egy nyelvi variáció, s más okokból kifolyólag is csak a periférián kerül említésre. Erről a három helyről van szó: Ex 21,23-25; Lev 24,18.20 és fenntartásokkal a Dt 19,21. Ám még e formulákból kiindulva sem általánosan meghatározó jellegű a tálió-elv az ószövetségi jog számára. Csak alkalomszerűen ér el eredményeket, így pl. az Ex 21,36-ban az öklelő marháról szóló jogi rendelkezésekkel összefüggésben.

Térjünk rá magára a tálió-formulára. Megfelelő szöveghelyet a Szövetség Könyvéből választhatunk, az Ex 21,23-25-öt. A tálió-formula itt egy szövegösszefüggésben áll, ami a 22. verssel tiszta kazuisztikus stílusban kezdődik, ám a 23. verstől a tálió megfogalmazása egy egészen más stílust vesz fel:

22. Ha férfiak veszekednek és meglöknek valamely terhes asszonyt, úgy hogy idő előtt szül, de egyéb veszedelem nem történik: bírságot fizessen a szerint, a mint az asszony férje azt reá kiveti, de bírák előtt fizessen.

23. De ha veszedelem történik: akkor életért életet adj.

24. Szemet szemért, fogat fogért, kezét kézéért, lábat lábért;

25. Égetést égetésért, sebet sebért, kéket kékért.

(Revideált Károli-fordítás, 1970)

22. *Ha férfiak verekednek, és úgy meglöknek egy terhes asszonyt, hogy az idő előtt megszül, de nagyobb szerencsétlenség nem történik, akkor bírságot kell fizetni aszerint, ahogyan az asszony férje megszabja, és bírák előtt kell azt megadni.*

23. *Ha viszont nagyobb szerencsétlenség történt, akkor életet kell adni életért.*

24. *Szemet szemért, fogat fogért, kezét kézért, lábat lábért,*

25. *égetést égetésért, sebet sebért, kék foltot kék foltért.*

(Új fordítás, 2001)

A 23b versben bekövetkező stílusterés félreismerhetetlen. Ez már a kauzisztikus összefüggésben stílusidegen „te” révén felismerhetővé válik.

Az „adj” igealak a 23b versben azonban csak egy átmenet az azután következő tálió-formulához, amely tartalmilag is idegen testnek bizonyul, tehát épenséggel a sor első tagja az előzőekben leírt jogi esettel összekapcsolható. Ebből az következik, hogy a tálió-formula a maga nemében egyedi, s mint ilyen, magyarázatra szorul.

Két kisebb exegetikai észrevétellel kezdjük. Megfigyelhető, hogy a sor első öt tagja után egy tárgyi törés adódik (V. Wagner): amíg a címfelirat-jellegű első tag után a következő négy tagban sérült testrészeket sorolnak fel, a hatostól a nyolcas tagig egy sérüléseket tartalmazó felsorolás következik. Ennek az ókori keleti párhuzamok között nincs megfelelője (Wagner), és ezért közel állunk ahhoz a feltevéshez, hogy itt egy sajátosan ószövetségi bővítésről van szó. A második megjegyzés a tagok egyestől az ötösig tartó sorrendjét illeti. A sor elejére egy átfogóbb kijelentés került: „életért életet”. A héber szónak, amely ezen a helyen áll (nāpāš) eredeti jelentése: torok, de itt ezt a szót általános jelentésében az „élet”-re alkalmazták. Így az első tag egy generalizáló feliratot képez a következő sorok fölött. A következő négy tag sorrendje nem a megnevezett testrészek értékelését hivatott kifejezni, hanem sokkal inkább – és ez is ókori keleti örökség – egy anatómiailag orientált sorrendről tanúskodik: a felsorolás fentről halad lefelé az emberi testen (Wagner).

Ezek után rá kell kérdeznünk az ószövetségi talió-formula származására és eredeti jelentésére. Alt ezt egy tézisben fejtette ki, amely elismerő egyetértéssel találkozott. Alt az ószövetségi talió-formulát összehasonlította egy ennek megfelelő formulával, amit az észak-afrikai latin feliratokkal összefüggésben találtak a mai Algéria területén. Ezek a feliratok kb. Kr.u. 200-ból származnak. Emellett kultikus szövegekről van szó. Ez a szöveg egy bányázatról szól, ami egy másik áldozat-bemutatás helyébe lépett – amelyet az istenség követelt – mégpedig az elsőszülött gyermek feláldozásának helyébe. Ezzel összefüggésben merült fel a következő formula: anima pro anima, sanguis pro sanguine, vita pro vita.

A kétségtelenül meghökkentő összhangzás az ószövetségi talió-formulával, arra ösztönözte Altot, hogy az ószövetségi talió-formulát a kultusz területéről magyarázza meg. Alt szerint ennél a formulánál is egy istenség „kár-

pótlásáról” van szó, mindazonáltal nem kegyes módon engedélyezve, amint arról a pun szövegek tanúskodnak, hanem szigorúan megkövetelve, „mivel egy ember megölése, vagy megsérülése révén az istenség – aki neki az életet és a testet adta – megkárosodott, ezért előjoga van mindkettőre.” (Alt)

A kételyek, melyek az ószövetségi tálió-formula ezen hagyománytörténeti eredeztetése ellen irányulnak, elsősorban nem azon a jelentős időbeli és helyszínbeli különbségeken alapulnak, amely az Alt által összehasonlított két szöveg között fennáll. Elvileg lehetséges messi, távol lokalizált kultuszi szövegeket is segítségként, az értelmezést elősegítően, igénybe venni. Ami azonban ebben az esetben leküzdhetetlen nehézségeket okoz, az maga a formula.

Az eltérések olyan jelentősek itt, hogy az egybevetés lehetetlenné válik. Az algériai fogadalmi sztélék szövege az áldozati állatot egészben veszi figyelembe. Anima, sanguis, vita – ezek nem testrészek, és nem is nyitják meg az utat ahhoz, hogy az egyes testrészek megneveztessenek. Itt az élet egészéről van szó, amely egy állatáldozat által megváltatik. Az ószövetségi megfogalmazásban ez másként van. A sornak csak az első tagja céloz az élet egészére. Azután azonban rögtön az egyes testrészek megnevezése következik, és végül még bizonyos sérüléseké. Ha ezt figyelembe vesszük, és ebből kiindulva megfontoljuk azt, hogy nincs olyan ószövetségi szöveg, amely azt sugallná, hogy az istenség kárpótlása a tálió-jog tartalma, ahogy ezt Wagner helyesen meg is állapította, ezzel Alt értelmezésének minden valószínűségét elveszíti. A tálió-formulának bizonyára már a kezdetektől sokkal inkább ahhoz a szakterülethez kellett volna tartoznia, amelyhez a Szövetség Könyvének szövegében ma is hozzá van rendelve: a kárpótlás, a veszteség-kiegyenlítés területéhez, és ez nem egy kultikus, hanem egy jogi terület.

Hogyan is írható le az a jogi szándék, amely a tálió-szabályban megfogalmazódik? E jogot illetően arról van szó – és ez a jognak egyáltalán mindenek felett, egy meghatározó célja – hogy az emberek viszonyát egyensúlyban tartsa. Jó megalapozottsággal indulhatunk ki abból, hogy a tálió-formula a nomád igazságszolgáltatásból származik. „Egy jogi normával lesz itt dolgunk, amely az egyes közösségek között volt érvényben, ezt nemzetség-jognak hívják.” (Wagner) Itt, ahol nem egy személyre vonatkozó, hanem sokkal erősebben egy csoportra vonatkozó jogi gondolkodás tényével találkozunk, a megnevezett jogi alapelv jelentős szerepet játszik. Amennyiben az egyik csoport tagjának kárt okoznak, úgy azzal a csoport ereje is kárt szenved; kiegyenlítést pedig csak abban találnak, ha a másik csoport is ennek megfelelően károsodik.

A tálió-formula célja azonban itt nem önmagára a károkozásra irányul, hanem éppen az okozott kár mértékének meghatározását célozza meg. Arról van szó, hogy a károkozás által kiváltott vérbosszú-mechanizmus mértékét korlátozza, amely valójában az érintett csoportok túlélését tette lehetővé. Másrészt, egy fékevesztett bosszúállás illusztrációjaként szolgálhat egy olyan szöveg, mint a Gen 4,23-ban az ún. Lámek-ének:

*„Egyszer azt mondta Lámek a feleségeinek:
Ádá és Cillá, hallgassatok szómra!
Lámek asszonyai, figyeljete mondásomra!
Embert ölök, ha megsebez, gyermeket is, ha megüt.
Ha hétszeres a bosszú Káinéért, hetvenhétszeres az Lámekért!”*

A megtorlás fokozatos kiterjesztését, ahogy azt a Lámek-ének oly plasztikusan leírja, a tálió-elv alkalmazása által akarták megakadályozni.

Ezért lehet a tálió-formulát parafrázisokban így visszaadni:

csak egy életet egy életért,
csak egy szemet egy szemért,
csak egy fogat egy fogért.

A tálió-formula tovább hagyományozódott még azután is, hogy a nomád állapot már véget ért. Megmaradt azonban a testi sértésekre vonatkozó jogi esetekben, tehát semmiképpen nem fejlődött az őszövétségi jogi gondolkodás alapelvevé. A tálió-formula – hangsúlyozzuk: ezekre a jogi esetekre vonatkozóan – egy olyan jogi alapelvvé vált, amely szerint a bírói döntést elő kellett készíteni. És mivel a formula oly sok félreértéstől terhelt, még ezt is szögezzük le: a tálió-elv semmi esetre sem szolgál az emberi kapcsolatok alapelveként, ezért nem felel meg az „ahogyan te nekem, úgy én neked” elvünknek.

A tálió-elv egy jogi közösség jogi nyelvének számít.